

Marian Wójtowicz

Substytucja samogłosek w wyrazach zapożyczonych z języka angielskiego przez język rosyjski po Rewolucji Październikowej

Studia Rossica Posnaniensia 11, 105-110

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIAN WÓJTOWICZ

Poznań

SUBSTYTUCJA SAMOGŁOSEK W WYRAZACH ZAPOŻYCZONYCH
Z JĘZYKA ANGIELSKIEGO PRZEZ JĘZYK ROSYJSKI
PO REWOLUCJI PAŹDZIERNIKOWEJ

W okresie po Rewolucji Październikowej w słownictwie rosyjskim zaszły istotne zmiany. Zaznacza się intensywny przyływ do języka rosyjskiego wyrazów zapożyczonych, a w szczególności zapożyczeń z angielskiego obszaru językowego. Można tu wyróżnić dwa podokresy, w których najbardziej nasila się proces zapożyczania: pierwszy z nich przypada na lata trzydzieste, drugi rozpoczyna się u progu lat sześćdziesiątych. W wyniku kontaktu obu języków zasób leksykalny rosyjskiego języka literackiego powiększył się o ponad 300 wyrazów.

Wśród wyrazów zapożyczonych najliczniej reprezentowane jest słownictwo sportowe (ok. 30% ogólnej liczby zapożyczeń), naukowe i techniczne (ok. 29%) oraz słownictwo z dziedziny kultury, sztuki, życia towarzyskiego i mody (ok. 23%). Mniej liczne grupy stanowią wyrazy z zakresu polityki i ekonomii (ok. 9%), terminologia morska (ok. 5%) i egzotyzmy (ok. 4%). Warto przy tym odnotować, że dla omawianego okresu charakterystyczny jest fakt, iż zapożyczanie wyrazów następuje w wyniku bezpośredniego kontaktu języka rosyjskiego z językiem angielskim. Rosyjski język literacki przejmuje je głównie drogą pisemną. Są to w przeważającej większości rzeczowniki reprezentujące typ zapożyczeń właściwych, tj. wyrazy bez substytucji morfologicznej.

Obserwacja struktury fonetycznej rzeczowników zapożyczonych pozwala na wyróżnienie trzech typów zapożyczeń właściwych:

1) zapożyczenia fonetyczne, których forma dźwiękowa związana jest genetycznie z formą dźwiękową prototypów angielskich, np.: комбайн (combine), лайнер (liner), регби (rugby) itp.;

2) zapożyczenia graficzne, których skład fonemowy jest wynikiem sub-

stytucji formy graficznej modelu angielskiego, np.: бункер (bunker), dust (dust), ралли (rally), хоккей (hockey) itp.;

3) zapożyczenia o „mieszanym” składzie fonemowym, które są wynikiem substytucji części elementów struktury fonetycznej i graficznej wyrazu angielskiego, np.: гандбол (handball), джаз (jazz), кетгут (catgut) i in.

Dodać należy, że obydwa sposoby substytucji (substytucja formy dźwiękowej i formy graficznej) są charakterystyczne dla języka rosyjskiego w omawianym okresie. Częstszą jednakże jest substytucja formy dźwiękowej wyrazów angielskich — ponad 60% wszystkich zapożyczeń stanowią zapożyczenia fonetyczne. Powstają one w wyniku reprodukcji struktury dźwiękowej wyrazów angielskich przez użytkowników języka rosyjskiego. Reprodukacja modelu angielskiego polega na identyfikacji głosek na płaszczyźnie międzyjęzykowej i na substytucji określonych głosek angielskich przez głoski rosyjskie. Zjawisko reprodukcji związane jest ściśle z umiejętnościami artykulacyjno-percepcyjnymi osobnika bilingwalnego, bowiem — jak trafnie zauważa S. I. Bernsztejn — „Можно утверждать, что безусловно правильно мы слышим только те звуки, которые умеем произнести”¹. Nie mniej istotną rolę odgrywają tu czynniki systemowe: inwentarz fonemów, ich cechy dystynktywne, dystrybucja, charakter akcentu itp. Słusznie zatem twierdzi A. A. Reformatskij: „Звуки чужого языка человек „слышит” сквозь призму фонологической системы родного языка”².

Rozpatrzmy teraz zjawisko substytucji samogłosek w wyrazach zapożyczonych. System wokaliczny rosyjskiego języka literackiego zawiera 5 fonemów samogłoskowych³: [a, o, э, y, и]. Samogłoski angielskie tworzą system składający się z 21 fonemów⁴: 10 monoftongów [i, e, ε, a, ɑ, ə, o, u, ɜ, ə] i 11 samogłosek dyftongicznych [ej, aj, əj, ij, aw, ɜw, uw, iə, εə, uə].

Substytucja samogłosek w wyrazach zapożyczonych przedstawia się następująco (znak → czyta się „jest zastępowane”):

[i] → [и] Np.: бизнес (business [ˈbiznis]), бридж (bridge [bridʒ]), пикап (pickup [ˈpɪkəp]), паблисити (publicity [pəbˈlɪsɪti]), чипсы (chips [tʃɪps]).

[i] → [э] Np.: менеджер (manager [ˈmɛnɪdʒə]), стек (stick [stɪk]), буклет (booklet [ˈbʊklɪt]).

[e] → [и] Np.: свитер (sweater [ˈswetə]).

[e] → [э] Np.: пенальти (penalty [ˈpenlti]), мотель (motel [məˈtel]), процперити (prosperity [prɒsˈperɪti]), тустеп (two-step [ˈtuwstep]), хедер (header [ˈhedə]).

¹ С. И. Бернштейн, *Вопросы обучения произношению*, Москва 1937, с. 15.

² А. А. Реформатский, *Фонология на службе обучения произношению неродного языка*. W: А. А. Реформатский, *Из истории отечественной фонологии*, Москва 1970, с. 508.

³ Р. И. Аванесов, *Фонетика современного русского литературного языка*, Москва 1956, с. 88.

⁴ В. А. Васильев, *English Phonetics*, Москва 1970, с. 195.

- [ɛ] → [э] Нр.: бек (back [bæk]), кемпинг (camping [ˈkæmpɪŋ]), джем (jam [dʒem]), стенд (stand [stænd]), хепенинг (happening [ˈhɛpənɪŋ]).
- [a] → [а] Нр.: акваланг (aqualung [ˈækwələŋ]), бампер (bumper [ˈbʌmpə]), манки (monkey [ˈmʌŋki]), паблисити (publicity [pʌbˈlɪsɪti]), пикап (pick-up [ˈpɪkʌp]).
- [ɑ] → [э] Нр.: демпинг (dumping [ˈdʌmpɪŋ]), джемпер (jumper [ˈdʒʌmpə]), регби (rugby [ˈrʌɡbi]).
- [ɑ] → [а] Нр.: баскетбол (basket-ball [ˈbɑskɪtbɔl]), базука (bazooka [bɑˈzuwkə]), дансинг (dancing-hall [ˈdɑnsɪŋhɔl]), хавтайм (half-time [ˈhɑfˈtaɪm]).
- [ɑ] → [ар] Нр.: бармен (barman [ˈbɑmən]), чарльстон (Charleston [ˈtʃɑlstən]).
- [o] → [о] Нр.: коктейль (cocktail [ˈkɔkteɪl]),-pocketбук (pocket-book [ˈpɔkɪtbʊk])
просперити (prosperity [prɔsˈperɪti]), смог (smog [smɔg]).
- [o] → [о] Нр.: баскетбол (basket-ball [ˈbɑskɪtbɔl]), бейсбол (baseball [ˈbeɪsbɔl]), кроль (crawl [krol]).
- [o] → [ор] Нр.: аутборт (outboard [ˈaʊtbɔd]), корт (court [kɔt]), форсинг (forcing [ˈfɔsɪŋ]).
- [u] → [у] Нр.: буклет (booklet [ˈbʊklɪt]), пуловер (pull-over [ˈpul,zɔvə]), пушбол (push-ball [ˈpuʃbɔl]).
- [ɜ] → [ор] Нр.: гёрлс (girls [gɜlz]), минискёрт (miniskirt [ˈmɪnɪskɜt]).
- [ə] → [э] Нр.: бармен (barman [ˈbɑmən]), рефери (referee [ˌrefəˈriː]), тендем tandem [ˈtændəm]).
- [ə] → [о] Нр.: бекон (bacon [ˈbeɪkən]), нейлон (nylon [ˈnaɪlən]).
- [ə] → [эп] Нр.: аутсайдер (outsider [ˈaʊtˈsaɪdə]), голкипер (goalkeeper [ˈgɔwlˌkɪjpe]).
- [eɪ] → [э] Нр.: бекон (bacon [ˈbeɪkən]), тренер (trainer [ˈtreɪnə]), фединг (fading [ˈfeɪdɪŋ]).
- [eɪ] → [эɪ] Нр.: бейсбол (baseball [ˈbeɪsbɔl]), гейм (game [geɪm]), грейдер (grader [ˈgreɪdə]), сейф (safe [seɪf]).
- [aɪ] → [аɪ] Нр.: баггерфляй (butterfly [ˈbʌtəflaɪ]), драйв (drive [draɪv]), офсайд (off side [ˈɒfˈsaɪd]), комбайн (combine [ˈkɔmbaɪn]), снайпер (sniper [ˈsnaɪpə]).
- [ɔɪ] → [оɪ] Нр.: бойлер (boiler [ˈbɔɪlə]), плейбой (play-boy [ˈpleɪbɔɪ]).
- [ɪj] → [и] Нр.: голкипер (goalkeeper [ˈgɔwlˌkɪjpe]), стриптиз (strip-tease [ˈstriːptɪz]), титестер (tea-taster [ˈtiːtɛstə]), фидер (feeder [ˈfiːdə]).
- [aʊ] → [ау] Нр.: нокаут (knock-out [ˈnɔkʌʊt]), раунд (round [raʊnd]), тайм-аут (time-out [ˈtaɪm,aʊt]).
- [ɜw] → [о] Нр.: гол (goal [gɔwl]), нотис (notice [ˈnɔwtɪs]), пуловер (pull-over [ˈpul,zɔvə]), тост (toast [tɔwt]).
- [ɜw] → [оу] Нр.: шоу (show [ʃɔw]).
- [uɔw] → [у] Нр.: базука (bazooka [bɑˈzuwkə]), блюмс (blossoms [bluɔwmz]), брудер (brooder [ˈbruɔdə]), бум (boom [buɔm]), бутсы (boots [buɔts]), тубинг (tubing [ˈtjuɔbɪŋ]).
- [iə] → [и] Нр.: клиренс (clearance [ˈkliərəns]), клиринг (clearing [ˈkliəriŋ]).

[iə] → [ip] Np.: пирс (piers [piəz]), рэкетир (racketeer [ˌrɛki'tiə]).

[uə] → [yap] Np.: стюард (steward [ˈstjuəd]), стюардесса (stewardess [ˈstjuədɪs]).

Angielskie dyftongi [ɛə] i [oə] nie są w rozpatrywanym materiale reprezentowane.

Rezultaty substytucji przedstawia zamieszczona niżej tabela.

V	и	э	а	о	у	VC	VV	VVC
i	X	X						
e	X	X						
ɛ		X						
ɑ			X			ap		
a		X	X					
o				X		op		
ɔ				X				
u					X			
ɜ						op		
e		X		X		ɛp		
ej		X				ɛj		
aj						aj		
oj						oj		
ij	X							
aw							ay	
ɜw				X			oy	
uw					X			
iə	X					ip		
uə								yap

Znak X oznacza, że dany angielski fonem samogłoskowy jest zastępowany przez odpowiedni fonem rosyjski.

Z tabeli wynika, że angielskie samogłoski [ɛ], [ɔ], [u] zastępowane są przez jedną i zawsze tę samą samogłoskę rosyjską; samogłoski [i], [e], [a] — przez więcej niż jedną samogłoskę, natomiast [ɔ], [o], [ə] — przez odpowiednią samogłoskę lub też przez połączenie samogłoski rosyjskiej ze spółgłoską [p]. Samogłoska [ɜ] jest zawsze zastępowana przez połączenie [op]. Dyftongi [ij], [uw] zastępowane są zawsze przez odpowiednią samogłoskę rosyjską, [aj], [ɔj] — przez połączenie samogłoski z [j]. Samogłoski dyftongiczne [ej], [iə] zastępowane są przez samogłoskę lub przez połączenie samogłoski z odpowiednią spółgłoską. Dwugłoska [ɜw] może być zastąpiona samogłoską lub połączeniem dwu samogłosek, natomiast [aw] tylko przez połączenie dwu samogłosek. Dyftong [uə] zastępowany jest w wyrazach zapożyczonych przez połączenie dwóch samogłosek ze spółgłoską. Dodać należy, że najbardziej obciążone pod względem substytucyjnym są rosyjskie samogłoski [ɛ], [o], [u]. Samogłoska [ɛ] funkcjonuje jako substytut sześciu fonemów samogłoskowych, [o] oraz [u] zastępują każda po cztery samogłoski angielskie.

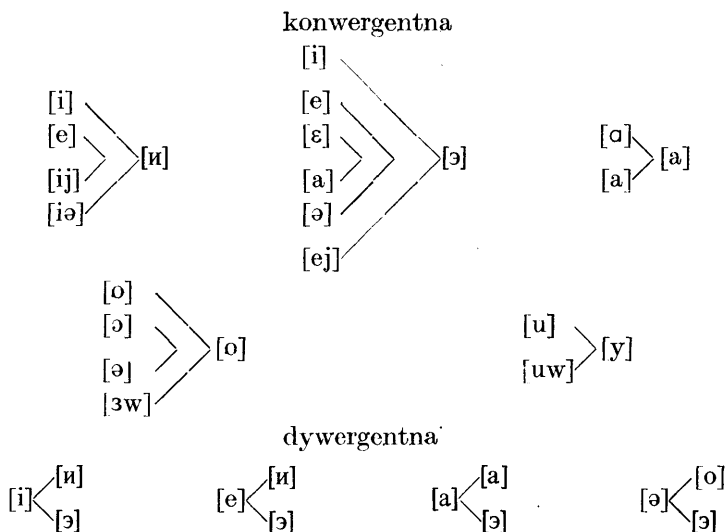
Tak więc w procesie zapożyczania wyrazów może nastąpić identyfikacja

głosek prosta, konwergentna lub też dywergentna⁵. Identyfikacja prosta zachodzi wtedy, kiedy jeden fonem obcy utożsamiany jest z jednym fonemem języka ojczystego. Jeżeli natomiast dwa lub więcej fonemów obcych utożsamia się z jednym fonemem języka ojczystego, to wtedy ma miejsce identyfikacja konwergentna. Identyfikacja dywergentna polega na utożsamianiu jednego fonemu obcego z dwoma lub więcej fonemami języka ojczystego.

Wymienione rodzaje identyfikacji głosek odnoszą się do identyfikacji paradygmatycznej, która różni się od identyfikacji syntagmatycznej, obejmującej następujące możliwe przypadki: 1) obce połączenie fonemowe utożsamiane jest z jednym fonemem języka ojczystego; 2) jeden fonem obcy może zostać utożsamiony z połączeniem fonemowym w języku ojczystym⁶.

Analiza zebranego materiału pozwala wyróżnić dla badanego okresu następujące rodzaje identyfikacji samogłosek:

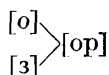
1. Identyfikacja paradygmatyczna

2. Identyfikacja syntagmatyczna

[a]—[ap], [ə]—[ɛp], [ej]—[ɛj], [aj]—[aj], [ɔj]—[oj], [aw]—[ay], [ɜw]—[oy],
[iə]—[ɨp], [uə]—[yap]

konwergentna

⁵ E. Haugen, *Language Contact. Proceedings of the 9th International Congress of Linguists (Oslo 1957)*, Oslo 1958, s. 781; Э. Хауген, *Проблемы двуязычного описания*. W: *Новое в лингвистике*, вып. VI, Москва 1972, s. 280.

⁶ J. Fisiak, *Phonemics of English Loanwords in Polish*, „Biuletyn Fonograficzny” IX, 1968, s. 70 - 72.

Zjawisko identyfikacji i substytucji głosek cechuje prawidłowość i regularność. Odchylenia w zakresie substytucji, nieliczne zresztą (jak np. w wyrazie нейлон (nylon ['najlən]), w którym na miejscu dyftongu angielskiego [aj] mamy połączenie [эj]), powodowane są głównie silnym oddziaływaniem regularności substytucyjnych w zapożyczeniach z innych języków. W danym przypadku odchylenie zostało wywołane wpływem tradycyjnego zastępowania dyftongu „ei” = [ai] w wyrazach zapożyczonych z języka niemieckiego, por. лейка (Leica), штейгер (Steiger), Лейпциг (Leipzig) i inne.

Ustalenie prawidłowości i regularności substytucyjnych ma nie tylko znaczenie teoretyczne, ale również dużą wartość praktyczną. W dobie rewolucji naukowo-technicznej, szybkiej wymiany myśli i informacji, ożywionego rozwoju współpracy międzynarodowej stanowić może podstawę opracowania usystematyzowanych i jednolitych zasad transpozycji wyrazów z angielskiego obszaru językowego do języka rosyjskiego.

МАРИАН ВУЙТОВИЧ

СУБСТИТУЦИЯ ГЛАСНЫХ В СЛОВАХ, ЗАИМСТВОВАННЫХ
РУССКИМ ЯЗЫКОМ ИЗ АНГЛИЙСКОГО ПОСЛЕ ВЕЛИКОЙ
ОКТЯБРЬСКОЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

Резюме

В советскую эпоху русский литературный язык заимствовал из английского языка значительное количество слов, главным образом имен существительных. Они представляют собой собственно заимствованные слова (структурный тип заимствованных слов без морфологической подстановки), вошедшие в русский язык письменным путем в результате непосредственного контакта с английским языком.

В статье рассматривается субституция и идентификация гласных фонем в т. наз. фонетических заимствованиях; выявляются виды идентификации и определяются закономерности подстановки фонем.

SUBSTITUTION OF VOWELS IN WORDS BORROWED FROM THE ENGLISH
LANGUAGE INTO THE RUSSIAN LANGUAGE AFTER THE GREAT OCTOBER
REVOLUTION

by

MARIAN WÓJTOWICZ

Summary

In the Soviet epoch Russian literary language borrowed a considerable number of words from English. These are predominantly nouns which represent the type of proper borrowings, i.e. words without the morphological substitution. They were assimilated by the Russian language in the way of writing as a result of a direct contact with English.

In the article the author investigated substitution and identification of vowels in the so called phonetic borrowings; the author brought to light the types of identification of vowels and described the regularities of the substitution of vowel phonemes.